

РЕЦЕНЗІЇ

DOI 10.32626/2309-2254.2020-30.403-407

Олександр Комарницький

**КОРИСНЕ І СВОЄЧАСНЕ ВИДАННЯ ПРО
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
1917-1920 рр. ХОПТЯР АНДРІЙ. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ –
СТОЛИЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ. ІСТОРИЧНИЙ
НАРИС / ТУРИСТИЧНИЙ ПУТІВНИК. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ:
ФОП БУЙНИЦЬКИЙ О.А., 2019. 49 с. / 71 с.**

Процеси розбудови суверенної України передбачають діяльність, спрямовану на створення об'єктивної історичної науки, вимагають глибокого знання і розуміння як вітчизняної історії взагалі, так і історії краю зокрема. Переосмислення існуючої творчої спадщини дослідниками різних шкіл і напрямків, введення до наукового обігу нового джерельного матеріалу, сприяє всеохоплюючому аналізу історичних процесів.

З огляду на це туристичний путівник кандидата історичних наук Андрія Юрійовича Хоптяра «Кам'янець-Подільський – столиця Української Народної Республіки» є досить актуальним. Історико-краєзнавче видання побачило світ у серпні 2019 р. у видавництві «ФОП Буйницький О.А.» (м. Кам'янець-Подільський).

Особливістю цього видання є те, що автор здійснив спробу вперше скомпонувати матеріал у вигляді «книжки-перевертня»: з одного боку – «Туристичний путівник», а з іншого – «Історичний нарис». У рецензованому виданні автор оригінально і популярно висвітлив основні процеси, події і факти, пов'язані з роллю і місцем Кам'янця-Подільського в Українській революції 1917-1920 рр., яка стала важливим періодом в реалізації основних завдань розвитку молодій українській нації.

Структурно книга складається, як вже зазначалося, із двох рубрик. «Туристичний путівник» складається із двох частин, а «Історичний нарис» – із шести розділів.

У туристичному путівнику подаються історичні довідки про 30 визначних місць, пов'язаних із діяльністю Директорії УНР у Кам'янці-Подільському. У першій частині під назвою «Новий план» подається історична довідка про залізничний вокзал, Подільський державний аграрно-технічний університет, міський будинок культури, коледж будівництва, архітектури та дизайну, загальноосвітню школу №8, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка тощо. Нашу увагу привернула розповідь про маєток родини Осавулових і приміщення Станції юних техніків, де розміщувалася відповідно резиденція і канцелярія Директорії. Розповідаючи про приміщення пра-

вославної духовної семінарії, де нині знаходиться один із навчальних корпусів Подільського державного аграрно-технічного університету, автор акцентує увагу на те, що тут на станках фірми «Карл Краузе» з серпня 1919 р. друкували українські гроші – карбованці. Цей важливий об'єкт охороняла окрема сотня армії УНР, у лавах якої служив майбутній письменник і поет В. Сосюра.

Друга частина «Старе місто» путівника присвячена видатним місцям давньої острівної території міста над Смотричем. Серед них будинки і церкви, вулиці і мости, банки і фортеця, і, звісно, історичні постаті, що відчутно оживлюють матеріал, примушують його загравати усіма барвами. Портрети С. Петлюри і В. Сосюри, В. Приходька і П. Шандрука, І. Огієнка і Ю. Сіцінського, Б. Мартоса і К. Солухи вдало переплетені з документальним матеріалом, що ще більше підсилює позитивне враження від видання.

Поєднання автором минулого і сьогодення, намагання до дрібниць архітектурно відтворити вулиці міста, фасади будівель одразу зацікавлює читачів – не тільки туристів, але й місцевих жителів. Так, досліджуючи забудову в районі Троїцької площі, автор із документальної хроніки 1920 року, знятої у часи короткого польського панування у місті, визначив, що одразу за мостом, обабіч дороги, що входить у Старе місто, височіли два триповерхові будинки, зведені у XIX ст. У правому – будинку Неймана – з 1901 р. функціонував кінотеатр «Біоскоп» (згодом «Мін'йон») на 25 місць, а у лівому – будинку Ландвігера – розташовувалася друкарня і кінотеатр «Ілюзіон» (згодом «Бомонд»). Будівлі було зруйновано в часи Другої світової війни та у післявоєнний період (с. 38).

Значну увагу автор приділив функціонуванню банків. Зокрема, сучасне приміщення коледжу культури і мистецтва, зведене наприкінці XIX ст., спочатку займав Південноросійський промисловий банк, а з 1909 р. – Об'єднаний банк. Із прибуттям до міста Директорії у червні 1919 р. у будівлю банку переїхав Голова Державної скарбниці УНР. Тут у сейфосховищах зберігалися золотовалютні резерви республіки. Фінансове становище Директорії у той період можна назвати катастрофічним. Урядовці міністерств часто втікали із значними коштами, що виділялися для внутрішніх потреб чи закордонних місій. Навесні 1919 р. військову скарбницю Директорії відчутно спустошив отаман В. Оскілко, який після заколоту проти С. Петлюри у м. Рівне, «прихопив» із собою до Польщі близько 50 млн. крб.

Чимало місця у виданні відводиться церковним святиням, як збереженим, так і знищеним. Перед читачами постають Кафедральний костел Св. апостолів Петра і Павла, Католицька семінарія, Подільська православна консисторія, Православна церква Св. апостолів Петра і Павла, Троїцька церква, Православний собор Св. Олександра Невського, Казанський собор та ін.

Зрозумілу деталізацію у виданні отримала центральна частина Старого міста – міська рагуша, яка з 1967 р. є одним із об'єктів Кам'янець-Подільського іс-

торичного музею-заповідника. Тут нині розташований музей Магдебургського права та самоврядування, музей грошей, де представлена розгорнута колекція українських банкнот часів визвольних змагань 1917-1921 рр.

Перлиною історичних пам'яток упродовж віків залишається Кам'янець-Подільський замок-фортеця. Тому не дивно, що автор з особливою теплотою і піклуванням поставився до його представлення у частині «Туристичний путівник». Збулись пророчі слова наведені автором із звернення Подільської «Просвіти» до міністерства мистецтв Української Держави у жовтні 1918 р.: «Кам'янецький замок повинен стати національною цінністю. Нехай той замок, перед яким українська нація пролила стільки крові, перед яким був сам гетьман Богдан Хмельницький, став би музеєм» (с.67).

Інша частина видання під назвою «Історичний нарис» у шести розділах вміщує цікавий і різноплановий матеріал про Українську революцію 1917-1920 рр. У першому розділі автор зосередився на розгортанні революційних подій у 1917-1918 рр. То був час коли 25-ти мільйонне українство розселене від Сяну до Дону вкотре спробувало вибороти собі незалежність. Автор слушно з цього приводу зазначає: «З початком революції у 1917 р. українська національна ідея «панувати у своїй сторонці» нарешті перестала бути прерогативою лише української інтелігенції. Ця ідея, вирвавшись за межі високих залів університетів і таємних зібрань політичних товариств, стала загальнонаціональним надбанням. Український народ почав усвідомлювати, що творять історію лише ті, хто здатен до боротьби. І, хоча визвольні змагання зазнали поразки, роки боротьби українського народу за незалежність навчили українців не лише помирати за Україну, але й жити заради неї, зберігаючи досвід державницьких традицій, закладених у буремний час Революції» (с. 3). У цьому розділі дещо порушені хронологічні межі, оскільки автор, хоча і ановано, але згадує і 1919 р. Будемо вважати це як місток у наступний розділ. Як додаток до першого розділу автор вміщує «Державні центри України», аналізує сім місць перебування центрального апарату управління УНР, а також робить висновок, що у Кам'янці-Подільському український уряд перебував найдовше (після Києва) – 155 днів з 14 червня по 16 листопада 1919 р. (Див. відповідну схему с. 11).

У другому розділі «Кам'янець – остання столиця УНР (1919-1920 рр.)» автор, цитуючи голову уряду УНР Ісаака Мазепу, зазначає, що «Кам'янецька доба – одна з найтрагічніших в історії наших визвольних змагань за революцію 1917-1921 рр. Це була доба, коли українські збройні сили вперше за кілька століть зійшлися з усіх українських земель для спільної боротьби за незалежну Україну. Але тут же, в цю добу, прийшло до фатального заломлення об'єданого українського фронту внаслідок внутрішньої розбіжності українських сил, що виростили на різних частинах української землі і в різних історичних умовах, а тому врешті пішли різними шляхами». Цими словами автор пояснює причини поразки Директорії УНР (с. 12).

У цьому розділі Андрій Хоптяр аналізує основні напрямки внутрішньої і зовнішньої політики українського владного органу, показує роботу урядовців ЗОУНР. Завершує другий розділ схема «Розташування державних установ у Кам'янецький період УНР (червень-листопад 1919 р.)». Цікавим елементом цієї схеми є те, що у ній не тільки подається перелік установ УНР, але й вказується, у яких історичних будівлях вони знаходилися із уточненням сучасної адреси.

Третій розділ «Історичного нариса» присвячений війську УНР (1917-1921 рр.). У ньому автор прослідковує витоки організації армії і зауважує, що зародження українських збройних сил розпочалося ще на зорі Української революції у першій половині 1917 р. Однак через непослідовну політику Центральної Ради та відсутність єдиної думки щодо ролі та чисельності армії серед вищого керівництва, формування українського війська просувалося вкрай повільно. Наприкінці 1917 – на початку 1918 рр. збройні сили УНР все ще перебували у зародковому стані. Тому в ході Першої радянсько-української війни (грудень 1917 – червень 1918 рр.) більшовицькі війська мали значну чисельну перевагу над українськими з'єднаннями (с. 26-27).

У розділі наводиться перелік вищого командного складу збройних сил УНР у 1919-1920 рр. із викладкою персональних портретів (18 осіб) (с. 31). На с. 33 вміщено «Знаки розрізнення звань армії УНР (квітень-серпень 1919 р.)».

У четвертому розділі «Третя «Залізна» дивізія Дієвої армії УНР» досліджується бойовий шлях цього військового формування, що розпочався на початку травня 1919 р. Цей військовий підрозділ брав активну участь у визволенні нашого міста від більшовиків. На с. 36 вміщено карту-схему, на якій показано сили сторін під час проведення «Кам'янецької операції» з 1 по 6 червня 1919 р. 2 червня українській дивізії вдалося увійти в місто, після чого вона стійко тримала оборону, відбиваючи численні контратаки більшовиків.

У п'ятому розділі «Освітнє і культурне життя останньої столиці» зазначається, що революційні події 1917 року стали поштовхом для розквіту українського національного руху на Поділлі. Особливо активно діяла представницька організація «Просвіта». З осені 1917 р. навчання в школах планувалося перевести на українську мову, щоправда відчувалася нестача українських підручників. Їх випуск налагодили лише з вересня 1918 по лютий 1919 рр. (тираж сягнув майже півмільйона примірників). На сторінках видання вміщено портрети діячів українського національного руху на Поділлі – В. Приходька, К. Солухи, О. Пашенко (с. 38). Автор на декількох сторінках (с. 39-42) розповідає про відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету та його активну роботу наступні роки.

Заключний шостий розділ під назвою «Гроші в останній столиці: доставка, друк, різновиди», присвячений проблемам грошового обігу. Цікаво, що за Кам'янецької доби УНР з початку літа 1919 р. до Кам'янця з Берліна постійно доставляли гроші (гривні), що друкувалися у Німеччині. Доставку на замовлення Директорії здійснювали трьома літаками, викупленими у Німеччини.

Перша партія (760 кг) надійшла 20 червня 1919 р. За 18 рейсів встигли перевезти 1,2 млрд. грн.

Загалом, запропоноване дослідження, в якому присутні історичний, етнографічний, етнолінгвістичний аспекти, А. Ю. Хоптяр створював протягом тривалого часу. У ньому ми зустрічаємо не тільки історичний аналіз подій пов'язаних з Кам'янецькою добою Директорії, але й численні копії документів (окремі з них мовою оригіналу), тому це ще й без перебільшення, певною мірою, збірник документів та фотоматеріалів. Особливо варто відзначити світлини, яких налічується близько 150! Чорно-білі і кольорові, давні і сучасні, вони викладені на сторінках у бездоганній якості і додають виданню особливого колориту, гостроти відчуття у широкого загалу читачів, роблять його популярним та затребуваним.

В цілому книга А. Ю. Хоптяра «Кам'янець-Подільський – столиця Української Народної Республіки» вміщує цікавий фактографічний та аналітичний матеріал про історію Кам'янця-Подільського, при цьому значна його частина подається вперше. В зв'язку з цим, вказана праця є корисною і своєчасною.

Водночас, висловимо і побажання, яке автор може врахувати у подальшій роботі. Без сумніву Андрій Юрійович використав значну джерельну базу, залучивши архівні, документальні матеріали, монографічні роботи українських та іноземних авторів, статистичні матеріали, періодичну пресу, мемуари, на які у тексті роботи необхідно було зробити посилання. Крім того, доцільно було б подати список використаних джерел та літератури, у якому відобразити внесок у вивчення теми попередників. Наприклад, у 2010 р. О. М. Завальнюк і автор цих рядків видали навчальний посібник «Кам'янець-Подільський в Українській революції 1917-1920 рр.» (Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 116 с.). У 2011 р. Г. Юркова, І. Пустиннікова, М. Мошак опублікували путівник «Кам'янець – остання столиця УНР» (Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2016», 2011. 64 с.).

Отримано: 20.11.19

DOI 10.32626/2309-2254.2020-30.407-415

*Анатолій Філінюк,
Юрій Клімчук*

RUES R. A BRIEF HISTORY OF THE SS-POLICE IN OSSOLA AND LAGO MAGGIORE 1943-1945. MINUSIO (SWITZERLAND): EDIZIONI INSUBRICA HISTORICA, 2018. 165 p. (ПРО ПРАЦЮ РАФАЕЛЯ РУЕСА «КОРОТКА ІСТОРІЯ ПОЛІЦІЇ СС В ОССОЛА І ЛАГО-МАДЖОРЕ 1943-1945 рр.).»

Вивчення та переосмислення питання про участь і внесок українців у Русі Опору країн Західної Європи в період Другої світової війни набуває на сучасному